

Droga naukowa Jakuba Frostiga w świetle jego korespondencji z czołowymi przedstawicielami psychiatrii światowej – od psychoanalizy i podejścia fenomenologicznego do psychiatrii biologicznej. Część 2. W stronę psychiatrii biologicznej

The scientific path of Jakub Frostig in the light of his correspondence with the leading representatives of world psychiatry – from psychoanalysis and phenomenological approach to biological psychiatry. Part 2. Towards biological psychiatry

Filip Marcinowski, Tadeusz Nasierowski

Warszawski Uniwersytet Medyczny, Katedra i Klinika Psychiatrii

Summary

In the second part of the article devoted to Jakub Frostig (1896–1959), his research from the 1930s on insulin coma treatment is presented in a broader context. Frostig began his research in the psychiatric hospital Zofiówka in Otwock and continued after his emigration to the United States. Thanks to new sources, we managed to determine the reasons underlying Frostig's departure from Poland. At the end of the 1930s, the issue of emigration became a necessity for him, saving his life and his family. Frostig was well aware of the political atmosphere at the time and the threats that followed. The inability to make a scientific career in Poland was the first impulse to look for a job abroad. After taking over the post of director of Zofiówka in 1933, this factor ceased to be decisive. The feeling of danger born on the wave of European anti-Semitism, especially in Germany, after Hitler came to power, came to the fore. Efforts to obtain a work permit in Switzerland and Australia proved unsuccessful. Eventually, just before the outbreak of World War II, Frostig managed to emigrate to the USA, where he concentrated on popularizing the treatment of psychiatric disorders with insulin comas in the local psychiatric environment. He did not accomplish a scientific career in the USA as he intended. His life story came full circle, and just as in the first years of his professional career in Lviv, he was forced to switch to a private practice. Despite the difficulties mentioned above, Frostig played a significant role in Polish psychiatry and greatly contributed to its development.

Słowa kluczowe: Jakub Frostig, historia psychiatrii, leczenie śpiączkami insulinowymi

Key words: Jakub Frostig, history of psychiatry, insulin coma therapy

Wstęp

Publikacja dwutomowego podręcznika psychiatrii w 1933 roku umocniła pozycję Frostiga w polskim środowisku psychiatrycznym i prawdopodobnie ułatwiła mu wygranie konkursu na stanowisko kierownika Zakładu dla Nerwowo i Umysłowo Chorych Żydów w Otwocku, noszącego zwyczajową nazwę Zofiówka, zwolnione rok wcześniej przez Rafała Beckera (1891–1940) [1].

Tak Frostig pisał o otrzymanej propozycji do Binswagera¹:

Jak Pan wie, do tej pory byłem neurologiem we Lwowie i nie miałem dostępu do literatury ani jakiegokolwiek materiału badawczego. Teraz mam nadzieję więcej wyjeżdżać na Zachód, tym bardziej, że wyszedłem ze szkoły niemieckiej. Zaoferowano mi stanowisko kierownicze w półprywatnym zakładzie dla chorych psychicznie pod Warszawą. Instytucja może pomieścić 300 łóżek i jest przeznaczona wyłącznie dla chorych przewlekle. Nie ma żadnych pomocy naukowych, nie ma biblioteki; uważam, że reorganizacja instytucji zajmie kilka lat żmudnej pracy. Oczywiście wtedy możliwość wyjazdu na Zachód byłaby wykluczona na lata [2].

Trzy lata później dzielił się swoim rozczarowaniem z powodu ograniczeń, jakie napotkała jego kariera naukowa²:

Mój podręcznik został już opublikowany i muszę powiedzieć, że znalazł ogromny oddźwięk w polskiej opinii publicznej. Jest to obecnie jedyny profesjonalny podręcznik do studiów uniwersyteckich w Polsce. Nie wystarczyło to jednak, ze względu na moje pochodzenie, aby uzyskać dostęp do nauczania akademickiego. Obecnie prowadzę małą instytucję pod Warszawą. W momencie przejścia był to nędzny, średniowieczny azyl. Udało mi się, mimo silnego oporu, zmodernizować zakład do tego stopnia, że umożliwia on jako tako rozsądną pracę kliniczną. Zakład jest daleki od tego, co rozumiemy w Szwajcarii przez „dobry zakład”, ale jest już uporządkowany tak, że mogę powrócić do swojej pracy naukowej bez wyrzutów sumienia [2].

Inny profil pacjentów Zofiówki, z których większość wymagała leczenia biologicznego, spowodował zmianę zainteresowań naukowych Frostiga. W 1935 roku, podczas podróży naukowych do Wiednia, Frostig zapoznał się z najnowszym osiągnięciem w biologicznym leczeniu psychoz, jakim było leczenie śpiączkami insulinowymi. Metodę wprowadził austriacki lekarz Manfred Sakel (1900–1957). Pierwsze doniesienie na ten temat opublikował w 1933 roku [3]. Mimo zasadniczych wątpliwości co do domniemanego mechanizmu efektu leczniczego indukowanych insuliną stanów hipoglikemii i potencjalnie śmiertelnych powikłań entuzjazm Sakla przy wsparciu

¹ List Frostiga do Binswagera, Lwów, 23.02.1932 r.

² List Frostiga do Binswagera, Otwock, 9.08.1935 r.

kierownika wiedeńskiej kliniki psychiatrycznej Ottona Pötzla przyczynił się do szybkiego upowszechnienia metody w Europie i na świecie. W ciągu kilkunastu miesięcy od publikacji Sakla w większości krajów europejskich, w tym w Polsce, przeprowadzono pierwsze doświadczenia z leczeniem śpiączkami insulinowymi. Polscy lekarze w znacznym stopniu przyczynili się do postępu badań nad tą metodą, a głównymi ośrodkami były klinika psychiatrii Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie kierowana przez Maksymiliana Rosego (1883–1937) i zakład Zofiówka kierowany przez Frostiga. Niewątpliwie duże znaczenie dla upowszechnienia metody Sakla w Polsce miały bezpośrednie kontakty naukowe. Polscy lekarze, w tym Frostig, odwiedzali klinikę w Wiedniu, a Sakel co najmniej kilkakrotnie odwiedzał Polskę, by zaprezentować swoją technikę, m.in. był obecny na zjeździe Polskiego Towarzystwa Psychiatrycznego w Gostyninie w 1936 roku [4], kilkakrotnie wizytował klinikę w Wilnie [5] i prawdopodobnie szpital w Otwocku.

Wkład Frostiga w doskonalenie metody wstrząsów insulinowych

Pierwsze doświadczenia z leczenia schizofrenii śpiączkami insulinowymi Frostig przedstawił w artykule zamieszczonym w „Roczniku Psychiatrycznym” (1936) [6]. Zafascynowanie odkryciem Sakla nie przesłoniło Frostigowi zagrożeń z nim związanych. Wiadomo, że w Zofiówce wstrząsy insulinowe stosowano z najwyższą starannością. Barwny i nieco egzaltowany opis australijskiego psychiatry Reginalda Ellery’ego dotyczy wrażeń z podróży naukowej po Europie w 1936 roku:

Każdy z tych krajów stosował leczenie insulinowe, ale nigdzie nie było to tak dobrze zorganizowane jak w Otwocku, w Polsce, pod kierunkiem dra Jakuba Frostiga, którego wyniki były jednymi z najlepszych, jakie widziałem. Bez wątplenia było to w pewnym stopniu związane z jego entuzjazmem dla tego leczenia, którego Frostig był prawdziwym wyznawcą. Jego wiara w leczenie śpiączkami insulinowymi nie pozostawiała miejsca na wątpliwości. Każdego ranka celebrował uroczyste mszę insulinową w szpitalnych oddziałach. Wpoił swoim lekarzom taką samą wiarę, tak, że procedura medyczna została podniesiona do rangi rytuału. A gdzie jest wiara tam przychodzą najlepsze efekty [7, s. 206].

W maju 1937 roku Frostig wziął czynny udział w konferencji poświęconej nowym metodom leczenia w psychiatrii, która odbyła się w szwajcarskim Münsingen [8]. Rok wcześniej nawiązał współpracę z kierownikiem tamtejszej kliniki Maxem Müllerem (1894–1980). Pierwsze listy psychiatry wymienili w październiku 1936 roku [9]. Müller zgodził się zamieścić na łamach „Rocznika Psychiatrycznego” krótką pracę na temat wyników leczenia śpiączkami insulinowymi³. Już tydzień później wysłał manuskrypt⁴. Z dalszej korespondencji wynika, że Frostig miał decydujący udział

³ List Müllera do Frostiga, Münsingen, 12.10.1936 r.

⁴ List Müllera do Frostiga, Münsingen, 17.10.1936 r.

w przygotowaniu specjalnego zeszytu „Rocznika” z 1936 roku, zawierającego wyłącznie prace dotyczące nowej metody leczenia. Oprócz artykułów polskich autorów znalazły się w nim teksty autorstwa Sakla, Dussika i Müllera, przetłumaczone na polski przez Frostiga, który należał do komitetu redakcyjnego [10–12].

Techniczne i metodologiczne uwagi wymieniane przez Frostiga i Müllera zajmują dużą część ich korespondencji. W grudniu 1936 roku Frostig w liście do Müllera relacjonował, że po miesięcznym pobycie w Wiedniu ma zamiar przygotować wytyczne leczenia śpiączkami insulinowymi, które miałyby pogodzić rozbieżności metodologiczne między ośrodkiem wiedeńskim a szwajcarskim⁵:

Chociaż zgadzam się z Panem, że usystematyzowanie terapii w trakcie badań pozostających jeszcze w stanie początkowym nie byłoby korzystne, to uznałem za celowe ustalenie tymczasowego schematu dla celów weryfikacji [wyników]. Jak podkreślono w wytycznych, schemat ten ma jedynie na celu opisanie wszelkich odchyłeń metodologii od ustanowionych norm. Widzieliśmy zarówno w Austrii, jak i w Polsce, że z jednej strony rozpoczęto dzikie eksperymenty z insuliną, z drugiej strony, że jako leczenie metodą Sakla traktowane jest leczenie z użyciem małych dawek insuliny. Tak więc wyniki kliniki wileńskiej wynikały z godnego pożałowania niezrozumienia metodologii. Przesyłam Panu egzemplarz wytycznych do wglądu, przejrzenia i komentarza i byłbym wdzięczny, gdyby zechciał Pan mi przysłać swoje uwagi tak szybko, jak to możliwe [9].

Müller z zadowoleniem przyjął sporządzone przez Frostiga wytyczne (ukazały się drukiem w 1937 roku [13]), akcentując jedynie rolę przeciwwskazań do stosowania śpiączek, takich jak choroba wieńcowa, i rozróżnienia między częściową a całkowitą poprawą⁶.

W korespondencji dużo miejsca zajmuje omówienie konfliktu z Manfredem Saklem. Trudny charakter Sakla, którego zachowanie i wypowiedzi określane były przez znających go psychiatrów jako wielkościowe lub wręcz paranoiczne, opisywany był wielokrotnie przez różnych autorów [14–16]. W liście z czerwca 1937 roku Frostig opisał zdarzenie, do jakiego doszło na posiedzeniu klinicznym psychiatrów wiedeńskich. Wygłoszono wtedy referat na temat leczenia wstrząsami kardiazolowymi, nie nawiązując w ogóle do leczenia śpiączkami insulinowymi. Frostig w dyskusji obszernie zreferował wyniki konferencji w Münsingen. Następnie przewodniczący spotkaniu Otto Marburg odmówił głosu Hansowi Hoffowi, uzasadniając to koniecznością zorganizowania kolejnego spotkania poświęconego zarówno leczeniu insulinowemu, jak i kardiazolowemu. W konsekwencji Hoff demonstracyjnie opuścił salę, zrezygnował też z członkostwa w towarzystwie, w czym dołączył do niego Otto Pötzl. Sakel uznał, że cała sprawa to „spisek na wielką skalę”, mający zdyskredytować metodę lecze-

⁵ List Frostiga do Müllera, Otwock, 17.12.1936 r.

⁶ List Müllera do Frostiga, Münsingen, 23.01.1937 r.

nia śpiączkami insulinowymi⁷. Później wielokrotnie wysuwał podobne oskarżenia, odmawiając oryginalności metodzie kardiazolowej i podejrzewając László Medunę, pomysłodawcę tej metody, o chęć odebrania mu pierwszeństwa. Twierdził, że pierwsze doświadczenia nad stosowaniem insuliny w chorobach psychicznych przeprowadził już w 1927 roku i że poprzedziły je badania doświadczalne na zwierzętach (na co nie ma żadnego dowodu). Do kulminacji wieloletniej rywalizacji Sakla i Meduny doszło podczas kongresu psychiatrycznego w Paryżu w 1950 roku, kiedy niepoparte dowodami cheflipie deklaracje Sakla doprowadziły do tego, że Meduna odmówił podania mu ręki i przekazania tekstu referatu do publikacji.

Müller, odpowiadając Frostigowi, napisał o liście, który wysłał do niego i do innych kolegów Sakel⁸:

Naprawdę się przeraziłem. Po co kwestionować to drobne pierwszeństwo? Co to ma wspólnego z tym wydarzeń w Wiedniu, które mi Pan opisał? Czuję, że wszystko to nie jest całkiem jasne, ale bardzo się obawiam, że Sakel ze swoim podejściem i ciągłym wietrzeniem spisków i intryg swoimi taktycznymi ruchami przynosi więcej szkody niż pożytku, co może nawet zdyskredytować metodę. Napisałem mu to dzisiaj otwarcie, ale nie wiem na ile z tego skorzysta, po tym jak wprost o tych sprawach ja i Pan rozmawialiśmy z nim w Münsingen! Co jeszcze mnie przeraziło: referat Sakla do tomu [pokonferencyjnego], który dostałem na dniach do korekty. W każdym razie, jestem bardzo zadowolony, że Pan będzie nanosił korekty, a nie Sakel. Na pewno trzeba dużo wykreślić i zmienić.

Frostig w odpowiedzi wyraził dość krytyczną opinię na temat działań Sakla i jakości jego manuskryptu⁹:

Prawdą jest, że list Sakla jest nie tylko małoostkowy i kłótlivy, ale także nietaktowny. Sprawa jest bardzo niewygodna i prawdopodobnie niepotrzebnie pogorszy sytuację. Zaprosiłem Sakla do Otwocka na kilka dni i spróbuję przemówić do jego sumienia. Jednak nie mogę obiecać sukcesu. Otrzymane przeze mnie arkusze odesłałem do Brauna¹⁰ po przeprowadzeniu obszernej korekty. Musiałem ciężko pracować przez kilka dni, aby doprowadzić manuskrypt do akceptowalnej formy. W szczególności nie było łatwe przełożenie tego kawiarnianego niemieckiego (Kaffeehausdeutsch) na język naukowy. Udało mi się tylko w ograniczonym zakresie. Niektóre sformułowania były niepokojąco głupie, np. zwrot „redukcja regulacji podaży” lub twierdzenie, że działający, ale odłączony silnik znajduje się w stanie

⁷ List Frostiga do Müllera, Otwock, 21.06.1937 r.

⁸ List Müllera do Frostiga, Münsingen, 3.07.1937 r.

⁹ List Frostiga do Müllera, Otwock, 18.07.1937 r.

¹⁰ Friedrich Braun (1892–1954), szwajcarski psychiatra, dyrektor Szwajcarskiego Zakładu dla Epileptyków (Schweizerische Anstalt für Epileptische) w Zurychu.

„potencjalnej” energii [...]. Nie wiem, czy zecer odnajdzie się w tych niezliczonych poprawkach [9].

Starania o pracę w Szwajcarii

Z zachowanej korespondencji Frostiga z Ludwigiem Binswangerem i Maxem Müllerem wynika, że Frostig myślał o emigracji już na początku lat 30. XX wieku. W sierpniu 1931 roku prosił Binswangerę o referencje¹¹:

Na końcu mam osobistą prośbę. Wspomniałem Panu podczas naszej krótkiej rozmowy, że mam bardzo dobrą praktykę psychoterapeutyczną we Lwowie, ale w ogóle nie mam możliwości pracy naukowej. Miasto ma tylko klinikę neurologiczną i nie ma oddziału psychiatrycznego. Brakuje mi literatury, sprzętu, materiału ludzkiego. Pomagam sobie, podróżując co roku do kliniki w Wiedniu lub gdzie indziej i pracując tam przez dwa miesiące. Tak też było w Zurychu. Tylko że jest to bardzo niewygodny sposób pracy. Możliwości zatrudnienia w Polsce nie byłyby wiele lepsze, gdybym uzyskał stopień naukowy. Teraz p. kol. Frey¹² (z kliniki Minkowskiego) obiecał mi rozejrzeć się po szwajcarskich zakładach za miejscami pracy: uważa, że mógłbym znaleźć taką w Wil¹³. Ponieważ mam pewne prywatne środki i nie jestem całkowicie uzależniony od zarobków, taka możliwość byłaby bardzo miła, mógłbym po cichu realizować swoje naukowe zainteresowania. Pozwoliłem sobie zgłosić się do Pana, drogi dyrektorze, po referencje naukowe i mam nadzieję, że pójdzie mi Pan na rękę [2].

Pierwsza odpowiedź Binswangerę na prośbę Frostiga jest dość ogólnikowa („Z zainteresowaniem będę śledził Pańskie plany”)¹⁴. Z dalszej korespondencji wynika jednak, że kierownik kliniki w Kreuzlingen czynił pewne starania, żeby znaleźć koledze z Polski posadę. W lutym 1932 roku Frostig wyraża nadzieję, że w niedługim czasie powinien otrzymać obywatelstwo szwajcarskie („Nawiasem mówiąc, przyznanie mi obywatelstwa szwajcarskiego powinno być możliwe w niezbyt długim czasie”)¹⁵. W marcu Binswangerę odpisał¹⁶:

Dziś telegrafowałem do Pana, że niestety nie znalazłem dla Pana wakatu w Szwajcarii; chciałem tylko poinformować, że istnieje możliwość, jeśli stanowisko zostanie zwolnione, zatrudnienia

¹¹ List Frostiga do Binswangerę, 27.08.1931 r.

¹² Eugen Frey (1894–1973), szwajcarski neuroanatom i psychiatra.

¹³ W Wil znajdował się kantonalny zakład psychiatryczny (Kantonalen Psychiatrischen Klinik Wil), założony w 1892 r.

¹⁴ List Binswangerę do Frostiga, Kreuzlingen, 5.09.1931 r.

¹⁵ List Frostiga do Binswangerę, 23.02.1932 r.

¹⁶ List Binswangerę do Frostiga, 5.03.1932 r.

obcokrajowca. Jeśli nadal zastanawia się Pan nad Szwajcarią, będę śledził oferty pracy w naszej gazecie lekarskiej.

U nas po śmierci mojego przyjaciela dra Wengera¹⁷ zostało zwolnione stanowisko. Ponieważ chodzi tu o czysto praktyczną posadę, która nie pozostawia zbyt wiele czasu na pracę naukową, a potrzebuję przede wszystkim kogoś z Romandii¹⁸ lub Francji, nie był Pan brany pod uwagę [2].

W grudniu 1932 roku, już po złożeniu rękopisu podręcznika do druku, Frostig pisał¹⁹:

Miałem nadzieję przyjechać do Szwajcarii na święta Bożego Narodzenia. Niestety, czasy są na to zbyt ciężkie. Moje plany przeniesienia są równie dobre, ale spełzły na niczym. Nie wierzę, że Szwajcaria będzie teraz tolerować obcokrajowców. Jest to także opuszczenie dość bezpiecznej pozycji w czasach, kiedy prawo i międzynarodowe zwyczaje są niepewne [2].

Po otrzymaniu posady kierownika Zofiówki wątek emigracyjny znika z korespondencji psychiatrów, po czym następuje dłuższa przerwa w wymianie listów – zapewne po części spowodowana nadmiarem obowiązków administracyjnych Frostiga, po części zmianą kierunku jego badań naukowych. Wydaje się jednak, że Frostig nie porzucił planów opuszczenia kraju, a zmieniająca się na gorsze sytuacja międzynarodowa tylko spotęgowała jego wysiłki.

Na początku lipca 1937 roku Frostig i Binswanger wymieniają listy po spotkaniu w Szwajcarii²⁰:

Zawsze żałuję, że nigdy nie mam dość czasu, aby z Panem porozmawiać na temat rzeczy, które obu nas interesują. Pancerne czasy nie sprzyjają takiemu spędzaniu czasu. Niemniej, mam nadzieję przybyć do Szwajcarii przed odlotem na drugą półkulę i pożegnać się z Panem [2].

W ostatnim z zachowanego zbioru listów Binswanger odpisuje²¹:

Byłem bardzo szczęśliwy z powodu Pańskich drogich mi słów [...] i naprawdę mam nadzieję, że będę mógł pozdrowić Pana przed wyjazdem do innego świata [2].

Prawdopodobnie Frostig i Binswanger nie mieli już okazji spotkać się osobiście.

¹⁷ Ernest Wenger (1888–1932), luksemburski psychiatra.

¹⁸ Francuskojęzyczny region w zachodniej części Szwajcarii.

¹⁹ List Frostiga do Binswanger, Lwów, 20.12.1932 r.

²⁰ List Frostiga do Binswanger, Otwock, 1.07.1937 r.

²¹ List Binswanger do Frostiga, Kreuzlingen, 5.07.1937 r.

Nieudana próba emigracji do Australii

Podczas wspomnianej wizyty Reginalda Ellery'ego w Otwocku w 1936 roku australijski psychiatra zaproponował Frostigowi pomoc w emigracji do Australii. Podobną pomoc zaoferował László Medunie. O bezowocnych staraniach obu europejskich psychiatrów Ellery napisał w swojej autobiografii:

Frostig był Żydem, i wyczuwał nadchodzące kłopoty. Niczym [prorok] Daniel był w stanie dostrzec napis na ścianie i był gotów poświęcić wszystko dla możliwości praktykowania w Australii. Tak samo Meduna. Obaj dali temu wyraz w osobistej korespondencji ze mną. W Europie czuli się jak w pułapce. [...] List po liście, gdy zaczął narastać dym z gniewnego krateru Niemiec, błagali mnie o wsparcie, żebym im pomógł dostać się do kraju. Jakże bardzo nie rozumieli obojętności tego kraju wobec ich losu! Bezowocne starania w ich imieniu przedsięwziłem, ale brakowało zainteresowania. Ich medyczne kwalifikacje nie zostały uznane. Byli psychiatrami, gdyby byli astrologami, nie byłiby mniej mile widziani [7, s. 206].

Trochę więcej szczegółów znajdujemy w liście Frostiga do Müllera ze stycznia 1938 roku²²:

Cóż, jak już zapewne Pan wie, nie jadę do Australii. Jak zawsze powodem są ogólne, polityczne uwarunkowania. Podczas pobytu Ellery'ego w Europie, 250 europejskich lekarzy zgłosiło się do praktyki lekarskiej w samym stanie Victoria. Australijczycy byli zszokowani, a izba lekarska wydała dekret zezwalający na praktykowanie tylko tym lekarzom, którzy uczęszczali na australijski uniwersytet. Dekret ten został zaskarżony do sądu administracyjnego przez dr. Mayera z Lipska, który miał już angielski doktorat. To zaskarżenie zostało oddalone, a prawo zostało podniesione do rangi ustawy w drodze decyzji parlamentarnej. Ellery wydaje się nie mieć niezbędnych koneksji, aby móc dla mnie zrobić wyjątek. Jego propozycja była przedwczesna i nieprzemyślana. Tym sposobem, ten epizod jest zakończony [9].

Emigracja do Stanów Zjednoczonych

Nie wiadomo, czy zaproszenie Frostiga do zaprezentowania metody leczenia śpiączkami insulinowymi w McLean Hospital w Massachusetts poprzedziły równie długie i mozolne starania. Z listu do Müllera z czerwca 1937 roku wynika, że Frostig miał wtedy pewność, że będzie emigrował do Australii („mam nadzieję, że będę w stanie utrzymać naszą przyjaźń przez dwa oceany”), a w lipcu Müller pytał go, „kiedy ma zamiar spalić za sobą europejskie mosty”²³.

²² List Frostiga do Müllera, Gräfenberg, 20.01.1938 r.

²³ List Frostiga do Müllera, Otwock, 21.06.1937; List Müllera do Frostiga, 31.07.1937 r.

W kwietniu 1938 roku napisał Müllerowi, że otrzymał list od Sakla i zaproszenie do Ameryki²⁴. List od Sakla był „krótki i ponury”, a o zaproszenie Frostig musiał się starać sam. Jednocześnie prosił o referencje i najnowsze badania statystyczne, które mógłby zaprezentować na wykładach w Stanach Zjednoczonych. Poprosił również o opinię na temat łączonej metody leczenia śpiączkami insulinowymi i kardiazolem, stosowanej w Szwajcarii przez Felixa Georgiego.

Frostig wypłynął do Stanów Zjednoczonych w maju 1938 roku statkiem pasażerskim MS „Batory”, potem na krótko wrócił do Polski, by w maju 1939 roku wypłynąć ponownie, tym razem do Berkeley w Kalifornii na zaproszenie Aarona Rosanoffa (1878–1943), psychiatry rosyjskiego pochodzenia, dyrektora Stanowej Komisji ds. Obłądu. W Kalifornii otrzymał etat akademicki na stanowym uniwersytecie.

W liście do Müllera napisał²⁵:

Pojechałem do Ameryki z mieszanymi uczuciami. Nie byłem pewien, czy chcę tu zostać, czy nie. Dalszy rozwój wydarzeń politycznych w Europie ostatecznie skłonił mnie do szukania możliwości zatrudnienia tutaj. Gdybym był sam, niewiele by mnie obchodziły wypadki na świecie; mam jednak córkę, którą trzeba się zaopiekować. I nie mam wątpliwości, że będzie szczęśliwsza w Stanach niż w Europie [9].

W korespondencji Frostiga rzadko pojawiały się nawiązania do zbliżającej się wojny. Jednakże sytuacja stawała się coraz trudniejsza, a antysemityzm w III Rzeszy Niemieckiej, która 12 marca 1938 roku dokonała Anschlussu Austrii, narastał. Austriacy okazali się bardziej gorliwymi wyznawcami nazizmu i swojego rodaka Hitlera niż Niemcy. W tej sytuacji Frostig, w liście do Müllera z maja 1938 roku, zmuszony był poprosić o konkretną pomoc dla austriackich członków swojej rodziny. Napisał w nim²⁶:

Teraz mam kolejną ważną prośbę. Mój szwagier musi opuścić ze swoją żoną Austrię. Ponieważ firma mojego teścia przez dziesięciolecia reprezentowała szwajcarskie fabryki zegarków, otrzymali wyjątkowo zezwolenie na pobyt w Szwajcarii. Moja szwagierka jest farmaceutką i chce zapoznać się z technologią laboratoryjną, w szczególności z pracą związaną z insulinoterapią, ponieważ może jej być łatwiej wyemigrować do Ameryki jako asystentce laboratoryjnej niż farmaceutce. Byłbym bardzo wdzięczny, gdyby był Pan tak dobry i umożliwił jej pracę za darmo podczas jej pobytu u Pana. Gdyby nie było to możliwe, byłbym wdzięczny, gdyby zechciał się Pan wstawić za nią u Georgiego, do którego zwracam się w tej samej sprawie. Moja szwagierka nazywa się Lisl Magid [9].

²⁴ List Frostiga do Müllera, Otwock, 30.04.1938 r.

²⁵ List Frostiga do Müllera, Nowy Jork, 28.07.1938 r.

²⁶ List Frostiga do Müllera, MS Batory, 29.05.1938 r. Lisl Magid (1909–1990) przeżyła wojnę i zdołała wyemigrować do Australii.

Po przyjeździe do Stanów Zjednoczonych Frostig zajął się popularyzacją leczenia śpiączkami insulinowymi. W 1938 roku ukazały się opracowane przez niego wytyczne leczenia tą metodą, przetłumaczone na angielski przez Josepha Wortisa, bliskiego współpracownika Sakla [17]. Z listu do Müllera wynika, że po przyjeździe Frostig nie otrzymał od Sakla żadnego wsparcia, skarżył się również na ingerencje Sakla w tekst przetłumaczonych wytycznych²⁷:

Sakel przyjął mnie bardzo życzliwie. Jednak już po kilku dniach stało się dla mnie jasne, że go nie obchodzę. W każdym razie nie zrobił nic, żeby wprowadzić mnie w kręgi psychiatryczne. Doprowadził do wspólnego spotkania z Sachsem i Rossem, ale zrobił to w taki sposób, że do dziś czuję się zażenowany. Ogólnie, miał do mnie „sympatyczno-protekcjonalne” podejście geniusza; takiej postawy wcześniej w Europie u niego nie zaobserwowałem. Szczególnie nieprzyjemny jest kolejny fakt. Sakel i Wortis dokonali wielu bardzo obszernych zmian w „Wytycznych” w tłumaczeniu na język angielski; stwierdzili, że przywrócą stary podział na szoki mokre i suche i – kpiąc sobie z Meduny – że celem leczenia jest „generowanie” napadów padaczkowych itp. Porównanie obu wersji, niemieckiej i angielskiej, sprawia wrażenie, że autor jest niekonsekwentny lub bezmyślny. Rzeczywisty cel „Wytycznych”, danie krótkiej, ale jasnej prezentacji wyników, został całkowicie utracony w wersji angielskiej.

W USA Frostig ogłosił kilka prac dotyczących metodyki leczenia śpiączkami insulinowymi i oceny jego skuteczności [18, 19]. Włączenie się Stanów Zjednoczonych do wojny, kryzys ekonomiczny i szereg innych czynników sprawiły, że leczenie śpiączkami straciło na popularności. Wpłynęło to niestety na karierę naukową Frostiga, co można prześledzić w jego korespondencji z Adolfem Meyerem (1866–1950), wówczas jednym z najbardziej wpływowych psychiatrów w Stanach Zjednoczonych, profesorem psychiatrii na Uniwersytecie Johnsa Hopkinsa w Baltimore [20]. W pierwszym z listów Frostig zwrócił się o pomoc w wydaniu jego książki o leczeniu śpiączkami insulinowymi²⁸:

Książka została przeczytana przez dr. Bowmana i dr. Rosanoffa i zatwierdzona do publikacji przez Uniwersytet Kalifornijski i Wydział Instytucji. Rzeczywiście, była już u kuratora Biura Publikacji Stanu Kalifornia, ale zmieniła się sytuacja polityczna i dyrektor finansów odmówił zatwierdzenia środków. Po moim przybyciu do Nowego Jorku książka została wysłana do Komisarza Higieny Psychiczej dr. Tiffany’ego. Została przeczytana przez dr. Tiffany’ego, asystenta komisarza Langa i dr. N.D.C. Lewisa, i zatwierdzona do publikacji przez State Hospital Press w Nowym Jorku. Teraz dr. Tiffany

²⁷ List Frostiga do Müllera, Nowy Jork (NY), 28.07.1937 r.

²⁸ List Frostiga do Meyera, Wingdale, NY, 16.05.1943 r.

zrezygnował. Kilka dni temu powiedziano mi, że książka ukaże się drukiem za około rok. Wobec nowego komisarza, obawiam się, że fundusze mogą zostać wycofane pod pretekstem „konieczności oszczędzania w czasie wojny” lub podobnej wymówki. W międzyczasie minęły dwa lata od napisania monografii [23].

We wrześniu 1943 roku Meyer odpisał, że zarekomendował manuskrypt Nolanowi D.C. Lewisowi (1889–1979) nadzorującemu fundację wolnomularską²⁹:

Jestem przekonany, że Pana badania powinny otrzymać wsparcie Fundacji Rytu Szkockiego, którą nadzoruje dr Nolan Lewis. Bardzo bym chciał wysłać mu ten materiał wraz z moją rekomendacją. Wiem oczywiście, że fundusz przeznaczony jest głównie na badania, ale uważam, że część z tych pieniędzy powinna zostać przeznaczana na wsparcie pracy już wykonanej [...] [23].

Niedługo potem Frostig donosił o serii niepowodzeń w związku z wydaniem książki³⁰:

Być może zainteresuje Pana fakt, że komisja Masonic Fund odmówiła udzielenia pieniędzy na publikację mojej monografii, pomimo Pańskiej osobistej rekomendacji i rekomendacji podkomitetu. Nawiasem mówiąc, nie spodziewałem się, aby dr Lewis stoczył walkę o te środki i, jak zapewne Pan pamięta, napisałem do Pana w tym celu. Według dr. Lewisa powodem odmowy był fakt, że „sytuacja z leczeniem insuliny szybko się zmienia i może być równie dobrze na prostej drodze do wyjścia z mody, tak więc nie byłoby to mądrą inwestycją”. Muszę wyznać, że po raz pierwszy usłyszałem o opinii, w której moda i popularność zostały wykorzystane jako właściwe kryteria oceny wartości pracy naukowej. Uważam też, że nieuczciwe było przetrzymanie rękopisu przez cały rok i zbycie argumentacji przytoczonej w książce wyłącznie przez jej ucieszenie. Chciałbym dodać, że dr Bowman zaproponował przedstawienie książki Commonwealth Fund, a ja mam nadzieję, że może znajdzie się szansa na jej opublikowanie, co może również odwróci tendencję do rezygnacji z tego leczenia wyłącznie za sprawą zaniedbania [23].

W materiałach Meyera znajduje się jeszcze, jednoznacznie pozytywny w wymowie, jego list polecający do Biura Medycznego w Chicago, z którego wynika, że Meyer rekomendował Frostiga na członka Amerykańskiego Towarzystwa Psychiatrycznego

²⁹ List Meyera do Frostiga, Baltimore, 29.09.1943 r.

³⁰ List Frostiga do Meyera, 1.10.1943 r. Prawdopodobnie J. Frostig przynależał do wolnomularstwa. Miało mu to pomóc w realizacji celów naukowych. Wiadomo, że 30 stycznia 1932 r. wstąpił do Stowarzyszenia „Leopolis” we Lwowie, należącego do parawolnomularskiej organizacji Zakonu Synów Przymierza (B’nei B’rith), i w 1932 r. na jednym z zebrań loży wygłosił wykład „Niektóre zagadnienia psychiatryczne w małżeństwie” [22, s. 23, 58].

i że śledził jego twórczość naukową od czasu ukazania się monografii o myśleniu schizofrenicznym³¹.

Trudny czas dla leczenia śpiączkami insulinowymi dopiero nadchodził. Przyczyną kłopotów było pojawienie się nowej konkurencyjnej metody leczenia – elektrowstrząsów. Pierwsze sygnały o odkryciu Cerletiego i Biniego dotarły do Frostiga we wrześniu 1940 roku. W ostatnim z zachowanych listów Müllera do Frostiga szwajcarski psychiatra mimochodem wspominał o wysłaniu mu tą samą pocztą nadbitek z czasopism psychiatrycznych³²:

Wśród nadbitek prawdopodobnie zainteresuje Pana temat wstrząsów elektrycznych; nie wiem jak dalece ta metoda jest Panu znana, ale jestem przekonany, że wkrótce insulina zostanie całkiem wyparta, tak jak kardiazol.

Przypuszczenie Müllera nie sprawdziło się, ale w Stanach Zjednoczonych nowa metoda bardzo szybko zyskiwała na popularności. Frostig nie był zadowolony ze względnej prostoty leczenia wstrząsami elektrycznymi i z rozgoryczeniem napisał o tym do Meyera³³:

Mam szczerą nadzieję, że [moja] monografia odwróci obecny trend odchodzenia od wstrząsów insulinowych na rzecz wstrząsów elektrycznych. Te drugie są znacznie prostsze, nie kolidują z uświęconą rutyną, wymagają znacznie mniej przeszkolenia i są znacznie bardziej czarujące, z tymi wszystkimi migoczącymi lampami, woltomierzami i amperomierzami, tak że każdy szukający łatwego sukcesu przy minimalnym wysiłku będzie za tym. W dodatku wstrząsy elektryczne mają tę zaletę, że mogą być stosowane w prywatnych gabinetach. Obawiam się, że wszystkie te czynniki mogą przysłonić prawdę i uprzedzić do bardziej skomplikowanej i trudniejszej metody leczenia, nawet jeśli wyniki przemawiały za leczeniem insulinowym [23].

Ostatecznie Frostig stosował elektrowstrząsy w swojej praktyce, jednak poznał je z nieporównywalnie mniejszym zaangażowaniem. Ostatnia praca Frostiga dotyczyła elektronarkozy i ukazała się w 1944 roku [24]. Po jej opublikowaniu, zgodnie z wcześniejszymi zapowiedziami, wycofał się z życia naukowego i poświęcił praktyce prywatnej. Wydaje się, że był już zniechęcony do stosunków panujących w środowisku amerykańskich psychiatrów, a być może był rozczarowany tym, że nie rozpoznał odpowiednio wcześniej potencjału leczniczego elektrowstrząsów. Może do końca wierzył w wyższość leczenia śpiączkami insulinowymi, tak jak twórca tej metody, Manfred Sakel? Obaj psychiatrzy zmarli stosunkowo młodo w odstępie dwóch lat, nie dożywając biologicznej rewolucji w psychiatrii, którą stanowiło wprowadzenie leków przeciwdepresyjnych i przeciwpsychotycznych; rewolucji, do

³¹ List Meyera do M. Burneice Larson, Baltimore, 27.03.1944 r.

³² List Müllera do Frostiga, Münsingen, 21.09.1940 r.

³³ List Frostiga do Meyera, 15.12.1943 r.

której pośrednio przyczyniło się zastosowanie w leczeniu zaburzeń psychicznych śpiączek insulinowych.

Kalendarium życia Jakuba Frostiga

Dla ułatwienia orientacji w wydarzeniach przedstawionych w obu częściach artykułu podajemy poniżej kalendarium ważniejszych dat z życiorysu Jakuba Frostiga.

25 marca 1896 – narodziny w Bełzie

1906–1914 – nauka w VI Gimnazjum im. Stanisława Staszica we Lwowie

1914 – podjęcie studiów na Uniwersytecie Wiedeńskim

1915–1918 – służba wojskowa w armii austriackiej

1919–1921 – kontynuacja studiów na Uniwersytecie Wiedeńskim

1921–1922 – służba w Wojsku Polskim, kieruje oddziałem neurologiczno-psychiatrycznym Szpitala Wojskowego Dowództwa Okręgu Korpusu VI we Lwowie

1921–1923 – studia uzupełniające w dziedzinie psychiatrii w klinikach wiedeńskich

1923–1924 – praca w oddziale neurologiczno-psychiatrycznym Kliniki Uniwersytetu Jana Kazimierza

10 lipca 1924 – nostryfikacja dyplomu na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie

1929 – wydanie monografii o myśleniu schizofrenicznym *Das Schizophrene Denken: Phänomenologische Studien zum Problem der Widersinnigen Sätze*. Leipzig: Georg Thieme

17 października 1929 – bierze ślub w Wiedniu z Marianne Bellak

czerwiec–lipiec 1931 – podróż naukowa do Szwajcarii; wizyta w klinice Burghölzli, spotkanie z Eugenem Bleulerem; nawiązanie korespondencji z Ludwigiem Binswangerem

1 sierpnia 1932 – zostaje mianowany dyrektorem zakładu psychiatrycznego Zo-fiówka w Otwocku

1933 – wydanie podręcznika psychiatrii *Psychjatrja* t. 1 (cz.1–2) i t. 2 (cz.3), Lwów: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich

1936 – wizyta Reginalda Ellery’ego w Otwocku; pierwsza publikacja dotycząca leczenia śpiączkami insulinowymi

październik 1936 – nawiązanie kontaktu korespondencyjnego z Maxem Müllerem [9]

29–31 maja 1937 – udział w konferencji Szwajcarskiego Towarzystwa Psychiatrycznego w Münsingen poświęconej leczeniu schizofrenii [7]

1937 – wydanie wytycznych leczenia śpiączkami insulinowymi [13]

maj 1938 – wyjazd do Stanów Zjednoczonych

1938–1939 – pracuje w Harlem Valley Hospital, Wingdale, stan Nowy Jork, w Albany Medical College jako wykładowca psychiatrii, prowadzi badania naukowe z Haroldem Edwinem Himwichem i Tomem Douglasem Spiesem

1939–1941 – wykładowca i pracownik naukowy w Wydziale Psychiatrii Uniwersytetu Kalifornijskiego, wprowadza leczenie śpiączkami insulinowymi w szpitalach stanu Kalifornia (Camarillo State Hospital, Patton State Hospital, Stockton State Hospital)

- 1941–1944 – ponownie pracuje w Harlem Valley State Hospital
 1943 – starania o wydanie monografii o leczeniu śpiączkami insulinowymi; nawiązanie korespondencji z Adolfem Meyerem [23]
 1944 – ostatnia publikacja naukowa Frostiga [24]
 1944–1945 – staż w New York Hospital for Joint Diseases
 1946–1947 – pracuje w Patton State Hospital
 1947 – otwiera prywatną praktykę w Los Angeles
 lata 50. – pracuje w klinice psychiatrycznej Cedars of Lebanon Hospital, Los Angeles, Kalifornia; jako wykładowca w College of Medical Evangelists w Loma Linda, Kalifornia, i jako konsultant w wydziale psychologii Uniwersytetu Południowej Kalifornii
 21 października 1959 – śmierć w Los Angeles, pochowany na cmentarzu Forest Lawn Memorial Park (Glendale, Kalifornia)

Piśmiennictwo

1. Marcinowski F, Nasierowski T. *Rafal Becker: psychiatra, eugenik, syjonista*. Psychiatr. Pol. 2016; 50(1): 261–268.
2. Korespondencja J. Frostiga i L. Binswängera, Eberhard Karls Universität Tübingen Universitätsbibliothek, Binswanger-Archiv, Sygn. 443/37–443/44.
3. Sakel M. *Neue Behandlungsart Schizophreniker und verwirrter Erreger*. Wiener Klinische Wochenschrift. 1933; 46: 1372–1373.
4. Witek S. *Pamiętniki 1937–1942*. Biblioteka Narodowa, Magazyn Rękopisów, Rps akc. 11904.
5. Mazurkiewicz J, Mikulski K. *Sprawozdanie z XVI Zjazdu Psychiatrów Polskich w Płocku i Gostyninie 8–10 VI 1935*. Rocznik Psychjatryczny 1935; 23: 207–208.
6. Frostig J, Kister J, Manasson W, Matecki W. *Doświadczenia nad leczeniem insulinowym schizofrenji*. Rocznik Psychjatryczny 1936; 28: 136–156.
7. Ellery R. *The cow jumped over the Moon. Private papers of a psychiatrist*. Melbourne: F.W. Cheshire; 1956.
8. Frostig J. *Erfahrungen mit der Insulintherapie bei schizophrenen unter besonderer Berücksichtigung der klinischen Probleme*. Schweizer Archiv für Neurologie und Psychiatrie 1937; 39(Erg.–H.): 153–157.
9. Korespondencja J. Frostiga i M. Müllera, Burgerbibliothek Bern, Archiv und Handschriftenbibliothek, Familienarchiv Müller (FA), Sygn. FA 9 i FA 12.
10. Sakel M. *Nowe wyniki leczenia psychoz stanami niedocukrzenia*. Rocznik Psychjatryczny 1936; 28: 1–11.
11. Dussik KT. *Wyniki leczenia schizofrenji wstrząsami insulinowymi metodą dra Sakla w porównaniu z samoistnym przebiegiem choroby*. Rocznik Psychjatryczny 1936; 28: 12–17.
12. Müller M. *Doświadczenia szwajcarskie nad leczeniem wstrząsami insulinowymi*. Rocznik Psychjatryczny 1936; 28: 18–25.
13. Frostig J. *Vorläufige Richtlinien für eine systematische Anwendung der Hypoglykämiebehandlung bei Schizophrenen nach der Methode Dr. Sakel und für eine methodische Beschreibung des Verfahrens und der Ergebnisse*. Wien: Ars medici; 1937.

14. Müller M. *Erinnerungen. Erlebte Psychatriegeschichte 1920–1960*. Berlin–Heidelberg–New York: Springer-Verlag; 1982.
15. Freeman W. *The psychiatrist: Personalities and patterns*. New York: Grune & Stratton; 1968. S. 31–39.
16. Shorter E, Healy D. *Shock therapy: A history of electroconvulsive treatment for mental illness*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press; 2007.
17. Frostig J, Wortis J. *Sakel's pharmacologic shock treatment for schizophrenia; Tentative directions and system of recording*. Archives of Neurology and Psychiatry 1938; 39(2): 19–23.
18. Frostig J. *Technique of insulin-shock therapy*. Statistical Report of the Department of Institutions of the State of California; 1939. S. 2–8.
19. Himwich HE, Frostig JP, Fazekas JF, Haddidian Z. *The mechanism of the symptoms of insulin hypoglycemia*. Am. J. Psychiatry 1939; 96: 371–385.
20. Frostig J. *Clinical observations in the insulin treatment of schizophrenia. Preliminary report*. Am. J. Psychiatry 1940; 96: 1167–1190.
21. Książka adresowa Związku Żydowskich Stowarzyszeń Humanitarnych „B'nei B'rith” w Rzeczypospolitej Polskiej w Krakowie. Kraków; 1932.
22. Sroka Ł.T. *Stowarzyszenie Humanitarne „Leopolis” we Lwowie (1899–1938). Główne kierunki działalności*. Kwartalnik Historyczny 2016; 123(1): 45–69.
23. Korespondencja J. Frostiga i A. Meyera, Alan Mason Chesney Medical Archives, Adolf Meyer Collection, Sygn. I/1272.
24. Frostig JP, Harrevel A, Reznick S, Tyler D, Wiersna C. *Electronarcosis in animals and in man*. Archives of Neurology and Psychiatry 1944; 51(3): 232–242.

Adres: Tadeusz Nasierowski
Warszawski Uniwersytet Medyczny
Katedra i Klinika Psychiatryczna
Szpital Nowowiejski
00-665 Warszawa, ul. Nowowiejska 27
e-mail: tadeusz.nasierowski@psych.waw.pl

Otrzymano: 8.05.2019

Zrecenzowano: 9.12.2019

Otrzymano po poprawie: 17.01.2020

Przyjęto do druku: 28.03.2020